

„THEOLOGIE JE V JISTÉM SMYSLU FILOSOFIÍ“

Ohlédnutí za Petrem Pokorným (1933–2020)

Dne 18. ledna k ránu zemřel v kruhu rodiny ve věku osmdesáti šesti let biblista Petr Pokorný. Svým hlavním zaměřením byl novozákonním theologem, ovšem odbornou prací zasahoval i do historických a filologických věd o starověkém středomoří. Své interpretace novozákonních textů a na nich budované theologické postoje navíc utvářel díky obsáhlým znalostem obecné lingvistiky a filosofie. Jakkoli byl především vysokoškolským učitelem a badatelem světového významu, po celý život vycházel z přesvědčení, že theologie má své ukotvení v životě konkrétního církevního společenství. V letech 1958–1967 byl kazatelem Českobratrské církve evangelické a kazatelskou činnost považoval za podstatnou část svého poslání až do konce života.

Ve svém ohlédnutí nemohu ani zdaleka postihnout šíři aktivit Petra Pokorného. Omezím se na dvojí roli, již v jeho díle hrála filosofie. Zprv se jako překladatel a interpret starověkých, především novozákonních textů podrobně zabýval teoretickými otázkami výkladu řečových útvarů. Z filosofie zde pro něj byla inspirující filosofická hermeneutika (H.-G. Gadamer, P. Ricœur). Za druhé směřoval Petr Pokorný jakožto theolog k celkovému pohledu na základní otázky lidského života, což pro něj byla doména ryze filosofická. V tomto kontextu považoval theologii za „určitý typ filosofie“.¹ Ve svém výkladu Pavlovy řeči k řeckým filosofům na Areopagu dokonce uvedl, že theologie „je v jistém smyslu filozofii, která se z tohoto oboru vyčlenila jen pro specifičnost svého východiska“.²

Petr Pokorný opakovaně zdůrazňoval, že výklad textů Nového zákona se nijak nevymyká obecným postupům hermeneutiky. I zde například vycházíme z vlastního předběžného porozumění a proměna v porozumění textu přechází do proměny chápání nás samých. Tato obecná zjištění jsou v případě biblických textů jen blíže upřesněna specifickým nárokem, s nímž tyto texty vystupují: „být nepřímým svědectvím o Bohu“.³ Předkládají-li se určité texty jako svědectví, musí se tomu postup výkladu přizpůsobit, musí být „hermeneutikou svědectví“ (P. Ricœur). Ani v tomto ohledu však není bible výjimkou, k níž bychom neznali analogie z jiných typů interpretace. Podobně jako právo a historie, i interpretace Nového zákona pracuje se svědectvím kriticky. Za věrohodné považuje takové svědectví, které je nevynucené, doložené alespoň dvěma nezávislými svědky, je kongruentní s jinými výpověďmi v téže kauze a otevřené dalšímu přezkoušování

¹ P. Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible*, Praha 2005, str. 19.

² Týž, *Mužové athénsští. Sk 17,16-34 a funkce theologické fakulty v rámci univerzitních věd*, in: *Teologická reflexe*, 2, 1996, str. vi–xii.

³ Viz např. týž, *Výklad textu (Teze o hermeneutice, zejména biblické)*, in: M. Balabán (vyd.), *Logos a svět*, Praha 1997, str. 208 n.; podobně např. týž, *Hermeneutika*, str. 193–204.

(svědek před soudem musí zodpovídat doplňující dotazy soudce). Kromě kritérií kontroly pravosti svědectví je pro Pokorného klíčové, že interpret (historik, soudce, exeget) je někým, kdo nakonec musí rozhodnout sám. Kontrola věrohodnosti „nemůže příjemci ušetřit rozhodování“.⁴ Až do této chvíle spadá výklad biblických svědectví pod obecnější kritéria vědeckosti. Jakmile však dodáme, že se jedná o svědectví o Bohu, vydělí se tato disciplína jako odlišná od jakýchkoli jiných věd. Nestává se tak interpretace bible výkladem nadpřirozených jevů? Nevyzývá nás theologie, abychom obětovali rozum, přestali myslet a *namísto toho* věřili?

Petr Pokorný rozhodně vystupoval proti podobným závěrům, a to především svými výklady o tom, co je zjevení. Odlišuje zjevení jako epifanii (nadpřirozený jev, miráklum provázené např. světelnou září a posvátnou bází) od dogmatického pojmu zjevení. Zjevení Boha v Kristu Ježíši je jednorázovou událostí, která nenaruší běžný sled dějů v přírodě a mezi lidmi, „nejde o intervenci, která by rušila řád života, ale o odhalení hlubší souvislosti“.⁵ Zmrtvýchvstání Ježíše pro Petra Pokorného není „zázrak ve smyslu viditelného mirákula“, ale způsob, jak nejstarší doložená svědectví mluví o „nové povelikonoční přítomnosti [Ježíše] mezi lidmi“,⁶ jak artikulují „zkušenost nového Ježíšova působení“. Petr Pokorný odmítá představu, že by zjevení bylo něčím, co „nelze dále zkoumat“, byt' si uvědomuje, že z pozice theologů blízkých Karlu Barthovi by bylo možné jeho postoj chápat jako herezi. Stejně tak ale odmítá představu, že zkušenost s povelikonočním působením Ježíše – vnitřně chápaná jako „pověření reprezentovat Ježíše a jeho učení“ – by byla jen vnitřním, subjektivním prožitkem, že by Ježíš „vstal z mrtvých jen v myslích nebo srdcích svých stoupenců. Je zřetelně jejich protějškem, o němž je jasné (zjevné), že teď, po velikonočních, stojí na straně Boží“.⁷

Zjevení umožňuje podle Petra Pokorného nový pohled na lidské dějiny, na přírodu, i na osobní život a jeho naději tváří v tvář smrti. Umožňuje chápat dějiny jako takové dění, v němž lze nejen rozlišit dobro a zlo, ale v němž dobro má budoucnost. Ze zpětného pohledu, díky zjevení, se vystoupení jedinců jako byli pro Petra Pokorného např. Cyril a Metoděj, kníže Václav, Anežka Česká, Komenský, Masaryk či Pitter, jeví jako vzájemně propojená. Nejde o to, zda tato „červená nit“⁸ fakticky vítězí, ale o to, že jí propojené události prokazují dlouhodobou působnost a schopnost při zpětném pohledu stále znovu inspirovat, být „dílčími zjeveními“.⁹ Pokorného důraz na zjevení jako upozornění, že smysl lidského

⁴ Týž, *Pojem zjevení a filozofie*, in: týž, *Od Ježíše k teologii*, Jihlava 2008, str. 57; týž, *Hermeneutika*, str. 210.

⁵ Týž, *Hermeneutika*, str. 205–209; týž, *Výklad textu*, str. 212.

⁶ Týž, *Pojem zjevení a filozofie*, str. 59.

⁷ Týž, *Teologie a filozofie*, in: J. Kružík (vyd.), *Vita activa, vita contemplativa. Janu Sokolovi ik sedmdesátým narozeninám*, Praha 2006, str. 461–462.

⁸ Týž, *Pojem zjevení a filozofie*, str. 62; týž, *Den se přiblížil*, Jihlava 2007, str. 30.

⁹ Týž, *Hermeneutika*, str. 214.

usilování se naplňuje v dějinách, že dobro je realizovatelné v tomto světě a ne mimo něj, je zároveň kritikou gnostických vlivů v křesťanství, jejichž kořeny a působení podrobně zkoumal ve svých studiích věnovaných gnosi. Svědectví o vzkříšeném Kristu má pro Petra Pokorného analogie i v oblasti přírody. V tomto smyslu chápe Pavlovo vyjádření o klíčení zrna, které „nebude oživeno, jestliže neumře“ (1K 15,36). I opakované děje přírody, popisované přírodními zákony, jsou pro Pokorného „zázrakem, ale ne narušením řádu“. I v tomto ohledu jeho výklad vzkříšení „neznamená popření zázračnosti, ale jen zrušení mirakulózního pojetí zázraku a odhalení zázračnosti Božího řádu“.¹⁰ V neposlední řadě se Petr Pokorný zabýval významem vzkříšení pro osobní naději. V této souvislosti zdůrazňoval, že víra ve vzkříšení nemíří na „jen osobní záhrobní budoucnost“,¹¹ ba dokonce že „výlučně osobní věčnost Bible nezná“, nýbrž věčnost ve společenství, jak podle něj dokládají Ježíšem používané obrazy naděje na stolování s druhými.¹² Asi nejpregnantnějším vyjádřením této formy naděje je verš z písně, v níž Petr Pokorný mluví o umírajícím jako o tom, kdo „jde vstříc setkání“.

Ve vztahu k filosofii bylo pro Petra Pokorného důležité, že uvedené prvky křesťanské víry nejsou abdikací na rozum. Vždy odmítal, že by víra měla být opakem poznání. Nepřikládal velkou váhu Kierkegaardovské úvaze o skoku víry. Víru chápal jako důvěru založenou na specifickém poznání a rozhodnutí, jako důvěru „vycházející ze zkušenosti, ze svědectví ostatních“.¹³ Věřící žije život naplněný důvěrou, že to, co sám koná, má smysl, neutíká se k náhražkovým náplním (mezi něž Pokorný řadil adrenalinové sporty) a nepropadá rezignované skepsi. Právě skepse je pro něj skutečným protikladem víry. Věřící se neupíná k nadpřirozeným zázrakům, ale vyjadřuje celkový postoj, svědčí o zřetelné životní orientaci.

Petr Pokorný dobře věděl, že ve chvíli, kdy teologie formuluje celkový pohled na klíčové životní otázky, vystupuje se stejným nárokem jako filosofie, ba dokonce že teologie „je v jistém smyslu filosofii“. Sám konfrontace s filosofy aktivně vyhledával. Vymezoval se vůči Feuerbachově a Marxově kritice křesťanství, účastnil se v 60. letech dialogu křesťanů s marxisty, z něhož uchoval ve svém slovníku termín „odcizení“ (ve specifickém posunu). Byl v živém styku s Ladislavem Hejdánkem, s nímž již v roce 1962 sepsal christologickou studii a s nímž začátkem 90. let vedl památnou disputaci o pojmu víry na tehdy ještě Komenského bohoslovecké fakultě, v zásadě přitom přijímal jeho důraz na nepředmětný a budoucnostní charakter Boží přítomnosti.¹⁴ Cenil si prací Erazima Koháka o filosofii přírody a své náhledy na dějiny vystavoval konfrontaci

¹⁰ Týž, *Teologie a filozofie*, str. 465; týž, *Den se přiblížil*, str. 42 n., 73.

¹¹ Týž, *Teologie a filozofie*, str. 463.

¹² Týž, *Ježíš a etika*, in: týž, *Od Ježíše k teologii*, str. 6. K osobní naději viz také: týž, *Pojem zjevení a filozofie*, str. 60; týž, *Den se přiblížil*, str. 78.

¹³ Týž, *Den se přiblížil*, str. 84.

¹⁴ Viz např. týž, *Mužové athénští*, str. x; viz také: týž, *Výklad textu*, str. 212.

s odlišným pohledem Lenky Karfíkové a její úvahou o křesťanství jako otevřeném příběhu.¹⁵

Jak je z tohoto výčtu zjevné, Pokorný se utkával zejména s křesťansky orientovanými filozofy. Uvědomoval si, že od určitého okamžiku není tento „určitý typ filosofie“, totiž teologie, pro ne-křesťansky orientované filozofy přijatelný. Teologie vychází ze specifických předpokladů, totiž ze svědectví o zjevení Boha, a na základě toho dospívá například k takové vizi dějin, která pracuje s „absolutní budoucností“.¹⁶ Ovšem kromě této filosofie vycházející ze svědectví o zjevení (totiž teologie) Petr Pokorný předpokládá základní představu o člověku, kterou s ním může sdílet i řada ne-křesťanských filozofů. Člověk je pro něj bytostí, která o svém životě rozhoduje a rozhodnutí o klíčových otázkách svého života nemůže opřít o dostatečné důvody. Potkává svědectví o tom, jaké způsoby života lze vést. Ať jsou tato svědectví sebevíce věrohodná, nic z něj nesejme roli toho, kdo je poslední instancí při posuzování jejich váhy.

Petr Pokorný nabízí, aby to, co křesťané chápou jako vyznání, přijali ostatní alespoň jako dobře propracovanou hypotézu.¹⁷ Je pak na jednom každém soudci, jak se k předloženému svědectví postaví. Může reagovat podobně, jako Pavlovi posluchači na Areopagu a říci, že si jej poslechne jindy. Co tato odpověď podle Pokorného prozrazuje, je „únik před protějškem, obava z vlastní otevřenosti, strach ze svobody“.¹⁸ Athénští mužové neunesli pozici těch, kdo v poslední instanci sami musí rozhodnout o věrohodnosti předloženého svědectví, odmítli vystavit se výzvě. Petr Pokorný nechtěl, aby tato výzva zapadla. Podobně jako Pavel z Tarsu předložil filozofům hypotézu, dal jim k posouzení svědectví v naději, že mu neřeknou: „poslechme si tě jindy“.

Jakub Čapek

---

¹⁵ Viz L. Karfíková, *Křesťanství jako otevřený příběh*, in: *Reflexe*, 22, 2001, str. 59–64; táž, *Nad knihou Petra Pokorného*, in: P. Pokorný, *Den se přiblížil*, str. 89–96.

¹⁶ Viz P. Pokorný, *Hermeneutika*, str. 215 (kde Pokorný tuto eschatologickou transcendenci spojuje s filozofií L. Hejdánka); viz také týž, *Den se přiblížil*, str. 71.

¹⁷ Viz týž, *Pojem zjevení a filozofie*, str. 62; týž, *Teologie a filozofie*, str. 459.

¹⁸ Týž, *Mužové athénští*, str. xii.